

Tarih tartışmalarına katkı

Dünden geleceğe sonsuz bir bakış: tarih

(*tarih bilgisi ve tarih bilinci*)

Rıfat OYMAK

*"Anlamaksevgilim,
o bir müthiş bahtiyarlık
anlamakgideni
ve gelmekte olanı"
N.Hikmet*

*"Etkinliğimi artırmadan ya da doğrudan
doğruya canlandırıp (yaşamına) bir şey katma-
dan, bana yalnızca bilgi veren her şeyden nefret
ediyorum.
-Goethe-*

Bilimsel kavram, bilimcilerce genel geçer anlam ve tanıma ulaştırılmış, ortak kullanıma (anlamsal olarak) kavuşmuş sözcük demektir; "aşağı bir dereceden yüksek bir dereceye yükselen, tarihsel olarak gelişme halindeki bilginin bir ürünüdür." Kavramlar, eğer bilimsel içeriğe ulaştırılmışlarsa, onların, algı içerikli bilgi kökenli olma zorunlulukları vardır. Yazının başlığında kullanılan ve özünü oluşturan 3 temel kavram, bilimce-geçici olarak-netleştirilmiştir. Yeni gelişmeler, bulgular kavramın içeriğini, alanını, gücünü genişletse de, aşağıda yapacağım tanımlamalar, sözü geçen kavramların kavranmasına, yazının anlaşılıp amacına ulaşmasına yardımcı olacaktır. Bu üç kavram; *tarih*, *bilgi* ve *bilinç*'tir. Tarih kavramı aynı zamanda bir bilimsel disiplinin-bilimin-adıdır. Bilinç ve bilgi kavramları ise, "bilimsel kuramlar" ile tanımlanmakta, incelenmektedir; "*bilgi kuramı*", "*bilinç kuramı*" gibi...

Bilim dünyası sürekli tartışılan, yenilenen, değişen bir dünya olduğundan (bu bilimin temel özelliğidir), kuramlar sürekli yenilenip, aşıp zenginleştiğinden (bu da bilimsel kuşkuculuktan dolaydır) ve yazının amacının da, bilgi ve bilinç kuramlarının bilimdeki durumlarını incelemek olmadığından; salt kavramların tanınmasını ve kavranmasını, dolayısıyla Tarih üzerine yazılan yazıdan

doğru biçimde yararlanılmasını sağlamakla yetineceğim.

Tarih kavramı

Dilimizde kullanılan Tarih, Arapça bir sözcüktür.

Bu sözcük dilimizde iki anlamı karşılamakta/içermektedir.

Birincisi; yüzyıl, yıl, ay, gün gibi bir sürecin dilimlerini, bir an'ı (zaman); ikincisi; yazıda ve günümüzde, aşağıda tanımını yapmaya çalışacağım "Tarih Bilimi" kavramını içermektedir.

İki anlamlı kullanılan bu sözcük, örneğin İngilizce'de birinci için "*date*" ikincisi için "*history*" sözcükleriyle karşılanmaktadır.

Araştırdığım kadarıyla Tarih sözcüğü karşılığı olarak Türkçe'de, Türkçe kökenli bir sözcük kullanılmamaktadır. (Bkz. Şemsettin Sami'nin "Kamus-i Türkî" ve TDK'nın "Türkçe Sözlük")

Ancak, yanılmıyorsam, Nurullah Ataç Tarih için, UZA; Tarih Bilimi için ise, UZABİLİG kavramlarını önermişti.

Tarih, insanın sosyo-biyolojik bir tür, toplumsal/ tarihsel bir varlık olarak; toplumdaki, doğadaki-bunlara bağlı olarak bireydeki-gelişme sürecinin incelenmesidir. Toplumlar basitten karmaşığa, alt düzeyden üst düzeye, sonsuz-sürelili bir akış içindedir; değişim ve gelişim, doğa, üretim güçleri ve ilişkileri, sosyal-siyasal sıçramalar, bilimsel/teknolojik, sanatsal, kültürel dönüşümler hep bu akış içinde gerçekleşir. Tarih bu akışın, dünden geleceğe yönelen nesnel yasallıkların bulunması, kavranmasıdır. Bu bağlamda yanlış bir kanı olarak yaygınlaşan; "tarih, geçmişin incelenmesidir" savı, bilisizlik değil, bilinçli bir çarpıtmadır. Diğer bir deyişle, dün-bugün-yarın'a (geleceğe) ilişkin bilinmeyen bilgisine ulaşmak için gelişimin yasallıklarını araştırma, soruşturma ve yorumlamadır tarih...

"Bu tarih anlayışı, temel olarak üretim sürecinin ge-

üşmesine dayanır ve bu görüş, hayatın doğrudan maddi üretiminden hareket eder; insan ilişkilerinin biçimini, bu üretim tarzına bağlı, üretim tarzı tarafından, yani değişik evrelerinde burjuva toplumu demek istiyorum, meydana getirilmiş olarak, bütün tarihin temeli olarak kavrar, bu da onu devlet olarak eylemi içinde göstermek kadar, aynı zamanda çeşitli teorik üretimlerinin ve din, felsefe, ahlak vbg. bilinç biçimlerinin tümünü onunla açıklamaktan ve onun oluşunu bu üretimlerden hareket ederek izlemekten ibarettir. Öyleyse bu da, doğal olarak olguyu, hareket bütünlüğü içinde göstermeye (ve değişik yönlerinin karşılıklı etkisini incelemeye) olanak verir. Bu tarih anlayışı, idealist tarih anlayışı gibi her dönemde bir kategori aramak zorunluluğunda değildir, ama o daima tarihin gerçek toprağı üzerine ayak basar; pratiğı fikirlerle göre açıklamaz, fikirlerin oluşumunu maddi pratiğı göre açıklar." (Marks, Engels; 1976;19).

Bunları niçin yapar?

Bugüne, bugünün sonuç ve sürecine, doğru ve yanlışlarına, nereden, nasıl, hangi kaynak, süreç, birikimden geldiğini kavramak, bugünü anlamak ve geleceğı öngörmek, planlamak, varsaymak için. Somut bir örnekle şöyle de diyebiliriz: Tarih, insanın bulunduğu an ve yerden geçmişe/geriye, geleceğı/ileriye tuttuğı bir ışıldak (projektördür.

Tüm bunlar için kullanılan araç BİLİM; verilen ad; TARİH BİLİMİ, yöntemi ise tarihsel/bilimsel bilginin birikim düzeyine, toplumsal/sınıfsal egemenlik konumuna göre tarih felsefesine bağlı önerilen ve uygulanan çeşitli yöntemlerdir. "Tarihin tarihi ve felsefesi" başlığı altında incelenen bölümde, tarih felsefesi ve ona bağlı olarak yöntemi üzerinde de durulacaktır. Genel olarak bilimsel araştırma yöntemlerini, bilim felsefesi, bilimsel alana ilişkin bakış belirlemektedir. Ulaşılacak istenene, amaçlanana göre yöntem belirlemiştir.

Özetle, tarih, genel anlamda insanın bilme (merak) içgüdüğü, özel anlamda kendisinin dünyasını, bugünü, yarınını anlama zorunluluğudur ya da buradan doğmuştur. Bu genellenmenin dışında, çağımızda hemen her şeyin bir tarihi, tarihsel bilgisi ve tarihsel yorumu vardır. Örneğin Bilim Tarihi, Toplum Tarihi, Sanat Tarihi, Ulusal Tarih, Demokrasi Tarihi gibi..

Tarihin tarihi ve felsefesi

Geçmiş, bugünü geliştirip, geleceğın belirlenmesine yarayan tek hazinedir, S. Şölçün

Tarih, bir bilim olma özelliğı kazanmadan önce, insan eylemlerini, bireysel yetenek ve öznel yorumla öykülemeydi. Bu alanın ve tarihin başlangıcı-babası-olarak Herodotus ve onun yapıtı alınır,

kabul edilir. Histori (tarih) fiil sözcüğünü de Eski Yunan diline onun kattığı söylenir. Eski Yunanca'daki anlamı ise, "öğrenmeye çalışmak, araştırmak, incelemek, sormak, soruşturmak, bilgi edinmek, sözle ya da yazıyla bildiğini aktarmak" (Herodot, 1983). Bu yapıtı 9 kitaptan oluşur ve İonia dilinde İ.Ö 5. yy.da yazılmıştır. Doğu-İslam toplumlarında benzer olarak Teberi Tarihi en önemli örnektir.

Daha sonra yarırcı/öğretici (pragmatist) tarih anlayışının ilk temsilcisi "Pelepones Savaşları" adlı yapıtıyla Thukydites gelir; tarihteki olayların yineleneneceğı varsayımından hareketle, geçmişten ders almayı, yapıtlarda aktarılan kahramanları örnek almayı, böylece geleceğı güzel kılmayı amaçlayan öğütler verir.

İ.S. Ortaçağ'a kadar, tarih öykülemeyi kurulumamış, en önemlisi bir felsefesi olamamış, bilim düzeyine yükselmemiştir. İ.Ö. Eski Yunanlılarda; Herodotus, Thukydites, Polybius, ardından Romalılarda Livius ile Tacitus'ta sonra Ortaçağ'daki dinsel tarih tasarımları da içinde olmak üzere süreç çok önemli aşama gösterememiştir. Aristo ile başlayan, tarihin bilimsel bir yola koyulmasını sağlayan, Tarih Felsefesi; 19. yy başlarında Voltaire tarafından geliştirilmiş; insanı odak alarak politik-, dinsel, hikayeci, yarırcı tarih anlayış ve yorumlarını yadsıyarak, tarihsel olaylar arasındaki ilişkileri kavrayarak doğru bir tarihsel bilgiye ulaşabileceğini belirtmiştir. Temel sorunun, "tarihte rol oynayan genel yasaları bulmaktır" önerisiyle ilk tarih felsefesini oluşturmuştur. Tarih felsefesi kavramım tam olarak ilk kez kullanmış, açıklamış, bir bilimin oluşmasını sağlamakla kalmamış, felsefeye de evrim düşüncesini kazandırmıştır. Doğuda ise 14. yy.da tbn-i Haldun "Mukaddime" adlı yapıtında tarihten bir bilim olarak söz eder ve Voltaire'e benzer felsefi açıklamalarda bulunur. Ancak, bilinmelidir ki, İbn-i Haldun, Voltaire'den önce yaşamış ve yazmış olmasına karşın, onun yapıtı çok daha sonra incelenmiştir. Kant, Fichte, Schiller ve Herder'ü felsefi gelişimi sistematize edilen ve olgunlaşan "idealist tarih" anlayışı, Hegel'de, "Tarihsel İlerleme" düşüncesi geliştirilerek, "insanlık tarihini mutlak ide'nin (Tanrısal Ruh) bağdaşık, aynı zamanda çeşitli yasal düzenliliklere uygun ve kendi içinde çelişkili süreci" biçiminde açıklamıştır. Hegel'in eytişimsel-özdekçi tarih anlayışının doğuşunu hazırlayan bu bakışını, yine bir Alman olan Kari Marks "Mutlak t de" kavramından kurtararak nesnel "tarihsel materyalizm" kuramını oluşturmuş; tarihin bilimsel oluşumuna en önemli katkıyı sağlamıştır. Materyalist tar-

rih anlayışı, tarihi yaratanın insan olduğunu, insanı, onun eylem ve düşüncesini tarihsel özgün koşulların oluşturduğunu, bu koşulların belirleyici ögesinin sınıflar arası ilişki ve çatışki olduğunu, bu ilişki ve çatışkılarını ise ekonomik yapı ve koşulların belirlediğini öne sürer.

Çağımızda, yukarıda özetlenen tüm tarih anlayışları varlığını sürdürmektedir. Düşünsel/bilimsel anlamda tümüyle aşılın hikayeci, yararçı ve dinsel (teolojik) tarih anlayışlarının bile ne yazık ki günümüz eğitim dizgesinde başat bir egemenliği görülmektedir; ilköğretimden üniversitelere, tarih kronolojik, hikayeci, yararçı, teolojik anlayışın bir birleşimiyle (sentez) aktarılmaktadır. Doğru bir tarih bilgisi ve bilinci vermekten tümüyle uzaktır.

Yukarıda tarihin tarihsel gelişimini özetlerken, tarihe yüklenen anlam, amaç ve tarihi yaratan temel yönsemelerin neler olduğuna, tarih araştırma yöntemlerine ilişkin ipuçları da görüldü

Tarih felsefesi, buradan çıkarsanacağı gibi; Tarihe sorulan sorular ve verilen yanıtları içerir: tarih nedir, nasıl oluşur, neleri amaçlar; tarihsel değişimi, dönüşümü etkileyen , belirleyen temel yasalar var mıdır? Varsa bu yasalar nelerdir vb...

Bilgi ve tarih bilgisi

"Bugün dünle beslenerek yarına varır"
B.Brecht

Bilgi kavramı

Düşünce tarihi sürecinde, amaç, işlev ve özelliklerine göre birbirinden farklı bilgi kuramları üretilmiştir. Bunlara oldukça kısa bir biçimde değinerek geçeceğim.

Genel olarak bilgi; Nesnel bütünü olan evrenin, özne (insan)ile ilişkisi sonucu, öznenin usunda ya da anlayışında, amaçlı amaçsız ortaya çıkan olgu ya da üründür.

Bilgi sosyolojisi içinde *August Comte*, toplumların dinsel, metafizik ve pozitif aşamalardan geçtiğini ileri sürerek ("üç durum yasası"na bağlı olarak) *dinsel bilgi*, *metafizik bilgi* ve *pozitif bilgi* ayrımını yapar. Durkheim, *kollektif ve bireysel* bilgi olarak ayırır. Levy-Bruhl ise, *mistik ve rasyonel düşünce* biçimlerinin içerdiği, *mistik ve rasyonel* bilgidir söz eder. Düşünür Max Scheler, bilgiyi altı alana ayırır: 1. *Teolojik (dinsel) bilgi*, 2. *Felsefi bilgi*, 3. *Sosyal bilgi*, 4. *Dışdünya bilgisi*, 5. *Teknik bilgisi*, 6. *Bilimsel bilgi*... P. Sorokin, bilgiyi üç ana grupta toplar: *Duyumsal bilgi*, *Mantıksal bilgi*, *Sezgisel bilgi*.

Yukarıdaki tarihsel bilgi tanımlamalarından hareketle çağımızda genel olarak bilgi, *Dinsel bilgi*, *Felsefi bilgi*, *İdeolojik bilgi* ve *Bilimsel bilgi*

olarak incelenmektedir.

Yazıyı ilgilendiren tarih bilgisi olduğundan burada üzerinde durup açıklamaya çalışacağım, doğal olarak "Bilimsel bilgi" olacaktır. Bu bağlamda bilimsel bilgi; olgulardan, olaylardan çıkarılan mantıksal, eleştirilebilir, seçici, nesnel algı, sezgi ve duyuların insan beyninde oluşan düşünsel bir işlemdir. Başka bir deyişle, dış dünyanın insan bilincine yansımaları süreci ve bu sürecin somuttan soyuta, soyuttan somuta, soyuttan soyuta biçiminde gelişen eytişimsel ilişkiler bütünüdür.

İnsan, bilince, bilgi ve bilincin en yüksek aşaması olan "Bilim ve Sanat'a, bu sürecin sürekliliği ile ulaşmıştır. Ulaştığı her aşamayı yine aynı süreç ile aşmıştır. Bilginin, biyokimyasal, fiziksel, sosyal süreç ve yasallıkların inceleyen öğretiyeye de, "Bilgi kuramı" denmektedir.

Tarih Bilgisi

"Tarih boşta yaşanmamış bir süreçtir."

Tarih bilgisi, ancak tarih bilgisinin gerekli hatı zorunlu olduğunun kavranması ile işlevli olur. Bu işlev, ancak bugün ve yarın için, günlük, aylık, yıllık, yüzyıllık insan gereksinmelerine yanıt, çözüm bulabileceğinin ayırıcılığına varılması ile olanaklıdır. Doğal olarak, Nietzsche'nin dediği gibi "bilgi bahçesinde başıboş dolaşanların gereksinmesi gibi değildir tarih bilgisinin gereksinimi, bizim yaşama ve eyleme gereksinmemiz var. İşte biz tarih bilgisini yaşam ve eylemlerimiz için istiyoruz." Buradaki yaşam ve eylem, insanın yaşam içi, bilimsel, sanatsal, etnolojik, hukuksal, ekonomik, felsefi, törel tüm eylemlerini içerir. Şu kabul edilen bir gerçektir: Bilginin tek başına bir değeri vardır, tek başına bir yararı vardır. Tarih bilgisinin de kuşkusuz, böyle bir özelliği vardır. Bilgi bir araç olduğu gibi, bir amaçtır da. Bilginin, tarih bilgisinin bu bağlamıyla işlevli olması tek bir yolla olasıdır: Tarihten doğru bilgi edinme. Bunun yolu, tarihten doğru bilgi edinmemin yolu nedir? Kuşkusuz bu tarihinin, tarih bilimcisinin işidir. Oysa, tarih bilgisi genel yasallıklarıyla, tarihçi olmayanlara da gereklidir. Doğru tarih bilgisi, aynı zamanda yararlı bilgidir. Burada iki tür sorumluluk vardır. Birincisi, tarih araştıran ve yazan tarihtir (ki tüm yük onun sırtındadır); ikincisi, araştırılıp, yazılıp incelenmeye, bilgi edinmeye hazır olan yapıtı, yapıttaki bilgiyi alacak olanlar...

"Eskinin ilerici yönelişleri, ideolojik eleştiri süzgecinden geçirilmeden yeni koşullara aktarırsa çok yönlü yanılgılara yol açar. Bu açıdan, söz konusu düşünceyle

geçmiş "yok" sayan anlayış arasında benzerlik vardır. Geçmişteki gerçekliğin en eksiksiz biçimde değerlendirilmesinin yolu, sahip çıkılmak istenen mirasın nesnel özünün ya da geçmişin iç diyalektiğini ortaya çıkarmak ve onun yaratıcı etken karakterini belirtmek için, geçmişte benimsenen yanların temel ilkeleriyle onların pratik durumları arasındaki birliği ortaya çıkarmak gerektirir. Bunun için ilk aşama kültür mirasının bütününe ne olduğunu bilmektir. İkinci aşamada, ileriye yönelik aydınlık kültürün ne olduğu saptanır. Her iki aşamada da dayanılacak temel yöntem, özdekçi eştışimsel yöntemdir. Geçmişte gelişimin yönünü doğru olarak görmüş, eskinin bittiğini ve yeninin oluşmaya başladığını anlamış ve ifade edebilmiş bir kültür çizgisini izlemek ancak bu yöntemle olanaklıdır. (Şölgün, 1982; 21).

Tarihten aktarılan yanlış bilgi, toplumların yanlış düşünüp yanlış eyleme girmelerine, yanlış yaşamalarına neden olur. Birey bile, yanlış tarih bilgisiyyle günlük yaşamını, günlük yaşamındaki tüm ilişkilerini bu yanlış üzerine kurar. Kurulan bu ilişki onun evrensel düşünüşünü bile etkiler. Sonuçta yanlış tarih bilgisi, yanlış birey ve yanlış toplumlar yaratır denebilir. Çünkü tarihsel olan toplumlar, toplumsal varlık olan birey-insan tarih dışına düşmeye zorlanır. Yanlış tarih aktarımı, toplumları düş görmeye, sarhoş etmeye, saldırganlığa, sürükler. Çağımızda yanlış tarih bilgisi ve bilincinin, tarih bilincinden yoksunluğun bedeli çok ağır ödeniyor. Günümüzde de, tarih bilincinden yoksunluk ya da bilimsel olmayan tarih bilgisinden dolayı halklar vahşet dönemini andırır bir saldırı-ganlık, ölçsüz ulusallık batağında çırpınıyorlar.

Genellikle toplumsal erkte olan sınıfın sözcükleri, bilimcilerinin başvurduğu bir yöntemdir yanlış/yanlış/çarpıtılmış tarih anlayışı. Örneğin burjuvazinin sınıfsal varlığının sürekliliği için, o sınıfın en çok korktuğu nesnel gelişmenin insan bilincinde yer etmesini engellemek amacıyla, bütünsel tarihsel ekonomik süreç ve yorum yerine, ulusal, dinsel öğelerle, kahraman ve bireysel ilişkilerle tarih çarpıtılmaya çalışılır.

Doğru tarih bilgisi ise, insanlığın ortak yarattığı olan uygarlıkları, onların doğuş, çöküş, yeniden üst düzeyde oluş süreçlerini, neden ve nasıllarıyla birlikte kavratır. Yaşanan ve yaşanacak olan an'ları barışçıl, üretken ve insan türü kavrayışı ile yüceltir, geliştirir. Doğru-bilimsel tarih bilgisi yaşanan, yaşanacağı olası görülen tüm olumsuzlukların tarihsel nedenleriyle kavranmasına, bugünün yorumlanıp olumsuzlukların kaynağının ve çözümünün ayırdına varılmasına katkıda bulunur. Örneğin ulusal gelişme eşitsizliklerinin, ulusal-sınıfsal ayrışmanın, savaşların, az gelişmişliğin vb. tüm olguların nerede, neden, nasıl oluştuğunu, çözümün na-

sıl olacağını bu tarihsel bilgi üzerine kurar, yorumlar, saptar ve eyleme geçer. Böyle bir eylemde başarısızlık olasılığı da oldukça düşük olur. Aynı tarih bilgisi aracılığıyla yaşamın ekonomik, kültürel, sosyal yaşamın neresinde olduğunu, neden orada olduğunu ve oradan nasıl kurtulacağını anlar. Yarını bugünden sisli bir gelecek olarak değil, aydınlık olarak görür ve geleceğini ona göre kurar.

Tarih bilgisi üzerine son olarak şunu söyleyebiliriz: Tarih bilgisi bilgiler içinde insanın uzak-yakın geçmişini, bugününü ve yarınını ilgilendiren, biçimlendiren, belirleyen tek bilgidir ve vazgeçilmezdir. İnsanın us ve düşünce gibi ileri yeteneklerinin özünü koruması ve devam ettirmesi tarih bilgisine bağlıdır.

Bilinç ve Tarih Bilinci

"Sınıflı toplumlarda tarih, bir çarpıtmanın ve bir şaşırtmanın en kolay ve en güvenilir yolu haline geliyor."
Y. Küçük

Bilinç kavramı: Kendiliğinden olmayan, gerçekliği düşüncede, kalgıda yeniden üretme yeteneğidir. Çağdaş ruh bilime göre bilinç, salt insana özgü olan psikik işlevler ve düşünsel edimler bütünüdür. Özdekçi felsefeye (Marksist) göre, bilinç, varolduğunun ayırında oluş, yüksek düzeyde örgütlenmiş özdeğin (maddenin) bir özelliği, nesnel dünyanın öznel bir imgesi, özdeksel olanla hem karşıt birlik içindeki düşünsel olandır. Bireysel ve toplumsal olmak üzere iki biçimi vardır. İnsan türünün milyonlarca yıllık dirimbilimsel, sosyal evriminin sonucunda oluşan ve özdeğin en yüksek aşaması olan insan beyininin bir işlevidir.

Özetle bilinç, dış dünyadan algılar, sezgiler aracılığıyla alınan bilgi ve sezgilerin dış dünya hakkında, dış dünyadaki olay, olgu, nesne, süreç hakkında yargı, yorum yapabilme yeteneği, gücü ve sürecidir.

Bilgiden farkı bilgiyi içerip, işleyip, aşır üst düzey edimlere, yargılara, yorumlara ulaşmayı sağlar. Bilinçsiz tanıma, tanımlama, kavrama, yargılama, yorumlama, irdeleme, düzenleme, değiştirme gibi temel eylemler doğru biçimde gerçekleştirilemez. Dahası bu eylemlere yönelik devimsel, dürtüsel süreç başlamaz ve işletilemez.

Tarih Bilinci

"Bizler özgür doğmadık ve eşitsizlik içinde büyüdük"

Tarih bilinci, geçmişin bilgisini, güncel bilgiyle ve her ikisini, geleceğe yönelik bilinmeyenin bilgisiyyle işleyip, bireşime ulaşır yorumlama ve

eğitim ve yaşam

değişim, d6n6ř6m s6recini kavramaktır.

Tarih bilincinin belirleyici 6gesi, s6reci kavratmasıdır; s6rekli bir ilerleme olan, toplumların belirli nesnel yasallıklara bağlı olarak gelişmeleri ni sağlayan akışın kavranmasıdır.

Tarihsel bilin6, ge6mişten alınan insan aklının bilgisinin, buğun yeniden 6retilmesidir. Bu aynı zamanda d6ř6n6leni yeniden d6ř6nmektir. Dolayısıyla, tarihsel olayları bir "nesne olarak alıp aktarmak değil, o olaylardaki d6ř6nceyi kavramaktır. Bu kavrayış olayı 6ok ilişkileriyle kavramamızı da sağlar. Yazıda daha 6nce tarih ve bilgiden s6zederken, oluş ve s6re6lerde eytişimsel ilişkiler kavranmadan doğru bilgiye ulaşılamayacağı belirtilmişti. Aynı bi6imde tarihsel olayın eytişimsel ilişkileri, o ilişkilerdeki eytişimsel yansı olan d6ř6nceyi kavramak, işte tarihsel bilincin ger6ekleşmesidir. Tarih, ilişkileri, koşulları i6inde yeniden d6ř6n6p bilgiden bilince doğru yol almaktır. Bu s6recin kavranması da buğun ger6ekleştiğinden; ge6mişle buğun b6t6n ilişkileri ile d6ř6ncede yansıyacağından; gele6eğe ilişkin 6ng6rme s6reci beslenecek, yorumlanacak ve gelecek 6ng6r6lebilir olacaktır. Karanlıktan, kopukluktan kurtulup bilinmeyenin bilgisine ulaşılacağından, tarihsel bir varlık olan insan, tarihsel bilincini de tamamlayarak, ge6mişten gele6eğe giden d6ř6nce s6reci aralıksız ger6ekleşecektir;

"Eytiişimsel ve tarihsel 6zdek6ilikten kaynaklanan tarih bilincini 6z6, kabul edilsin edilmesin, b6t6n insan ilişkilerinin tarihsel olduğu g6r6ř6d6r. Tarihsel s6rec de, sonsuz bir gelişme ve değişine s6recidir. B6ylece 6ağdaş bilimsel g6r6ř, tarihten edinilen bilgi ve deneyimleri bir 6elişkiler yumağı olarak kavramaya 6alışmış ve onları genelleştirerek, tarih bilincini belirleyen yasaları bulmuştur. Buna g6re tarihsel ilerlemenin ger6ekleşmesine neden olan, 6retici g666lerin gelişmesiyle 6retim ilişkilerinin eskiyerek yerini yenisine bırakmaktadır. Bu 6er6eve i6inde bilimsel tarih bilinci, yalnızca tarihsel ge6mişe d6n6k olmayıp, tarihsel gele6eğe de y6neliktir. Bilin6, maddi hayattaki gelişmeler, değişmeler, ilerlemeler, gerilemeler, sı6ramalar ve 6elişkilerle a6ıklandığına g6re, tarih bilinci de, toplumun şimdiki zamandaki ger6ekliği i6inde a6ıklanır; g666 kaynağını bu ger6eklikten elde ederek, ge6miş ve gelecek karşısında tavr alır. Bilimsel tarih bilinci, toplumsal-tarihsel değişmenin ve gelişmenin bilincidir. Aynı tarih bilinciyle ge6miş, m6cadelece bir anlayışla eleştirilerek şimdiki zamana getirilir ve gelecek hakkında sahip 6ıkıcı g6r6ř oluşturulur. Yani bir anlamda gelecekte şimdiki zamanlaştırılır. Işte bu noktada iki ayrı tarih bilinci, birbiriyle m6cadele etmek zorundadır -ki bu, ideolojik bir m6cadeledir. (S6l66n, 1982)

Bu bilin6, insanın yaşadığı şimdiki zaman 6er6evesinde, kavrayamadığı, kendisine karanlık gelen, kendisini aşan olayların bir anda aydınlanıp

kavranmasını sağlar. Tarihin birbirini izleyen olayların, 6yk6lerin, savaşların g6r66nt6leri olmadığının, bizzat buğun6n6 etkileyen yarma uzanacak olan bir s6rec olduğunun ayırdına varır. D6ř6nsel olarak'de kendinden 6nce yaşananların deneyimlerinden yararlanarak, insanın ortak 6r6n6nden payını alır ve yeni deneyimlerle geliştirerek geleceğe aktarır. Doğal olarak kabul edilecektir ki, bu aktarım, aldığı ve geliştirdiği, eklediği ve d6n6řt6rd6đ6 deneyimleri d6ř6nsel olarak kavraması ile olanaklıdır. Işte bu tarihsel bilin6 insanın d6ř6ncesini, kendisini varetmesidir. Collingwood'un dediği gibi, "bu s6rec bir d6ř6nceler s6reci olarak bilindiği s6rece d6ř6ncedir."

A6ımlanıp tanımlanmaya 6alışılan b6ylesi bir tarih bilinci, i6inde yaşamakta olduğumuz 6ağın temel, evrensel t6m olumsuzluk ve tehlikelerinin (s6m6r6, savaş, kirlilik, yabancılaşma, s6r6leşme, duyarsızlaşma, kişisizlikleşme, kimliksizleşme, ayrışma gibi) aşılması i6in ilk ve temel koşul, tarih bilincine ulaşmadır. Bu bilin6 bi6imi olmadan insanlığın giderek artan ortak yaşamsal sorunlarına, ortak bir bakışla 66z6m 6retmesi, 66z6m6 yaşama ge6irmesi olanaksızdır. 66nk6, tarih bilinci, eğer insanlık ona ulaşırsa, aralarındaki t6m yapay ayrışmaların (ulusal-ırksal), 6ıkarlarına olmadığının, sınıfsal ayrışmaların ise zorunlu olduğunun ayırdına varacak ve tarihsel d6ř6nce s6recinde en doğru, en uygun bilin6le tarihsel, d6ř6nsel, maddi birliği kavrayacak, biriken sorunlarını altedecektir.

T6rkiye'de Tarih Bilinci

Ge6mişimizi bilmek, b6y6mek demektir.

Schema

Bozkır topraklarında, hayvanları i6in otlak aramak, a6lıktan kurtulmak i6in y6zyıllar boyu bozkırlarda at s6rmek, en g6zel otlakları, kişlikleri ele ge6irmek amacıyla birbirleriyle, (doğanın amansız zorlamasıyla) savaşarak, rastlantılar sonucu buldukları yerleşik/tarım yaşamlı imparatorluklara baskı yaparak, işgal ederek, doğanın fizik yasalarına g6re, ona bağımlı var olarak gelişen insan topluluklarından biri olan T6rkler; d6nya tarihinde olumlu/olumsuz rol oynamış, Japon denizinden, Avrupa ortalarına kadar 6ok sayıda uygarlık tanımış, onlardan etkilenmiş, onları etkilemiş, d6nya tarihine benzersiz etkilerde bulunan imparatorluklar, devletler kurmuş, 10. y6zyıla gelindiğinde, kabul ettiği ve d6nyaya yaydığı İşlam dininin etkisiyle, bağnazlık, tutucu bir k6lt6rel yapılanmaya neden olmuştur. Daha sonra Ortadoğu'da, bu bağnazlığı i6inde, laik-bağımsız, 6ağdaş bir Cumhuri-

yet kurmasına karşın, evrensel ve ulusal tarih bilincine, yerli yerinde, ulaşamamıştır.

İ.Ö. 220'de Çin'in kuzeyinde ilk örgütlü devlet kuran Türkler, 10. yüzyılda (940) İslam dinini, kültürünü kendilerini yöneten Han, Kağan, Sultan gibi önderlerin zoru ve baskısı ile benimsediler, uzun süre özümsemediler. Arap alfabesi denen Feniye kökenli alfabe resmi yazı dili olarak kabul edildi. Bilim ve eğitim dili Arapça oldu. Doğal olarak, Türkçe konuşan halkın eğitimi geriledi. Bu ilk Türk-İslam devletinin adı "Karahanlılar"dır.

İkinci büyük Türk-İslam devleti, Selçuklulardır.

Bu feodal, İran kültürünü özümsemiş Oğuz boyunun devlet yönetiminde; sanat ve kültür birimlerinde tümüyle İran egemenliği vardır. Sanat ve kültür dili Farsçaydı. Bilim dili olarak Karahanlılarda olduğu gibi Arapça egemendi. Türkçe konuşan halk ise, tüm bilim, kültür, sanat üretimlerinden uzak, yoksunluk ve bilgisizlik içinde varlığını sürdürüyordu. Öyle ki, tarihte "Cimri Ayaklanması" olarak bilinen ayaklanma, Saray'da, Divan'da Türkçe yazılması için Selçuklu Yönetimine karşı, Selçuklu Türkleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

"Sultan, oğuz akrabalarından uzaklaşmıştır, akrabalık ve boy bağları kopmaktadır. İranlılardan aktarılan yabancı kültür, sultanı Türklerin çok üzerinde bir konuma yükseltmiştir ve yalnızca sultan değil, dünyasal ve dinsel tüm üst tabaka, Küçük Asyadaki tüm feodallar Türk'ü aşağılıyordu. Aflaki'de Türk' sözcüğü, safdil, aşağı bir yaratık düşüncesi uyandıyordu." (Goldevski 1988).

Sultanlar ve feodal sınıf, Farsça şiirler yazıyordu. Devlet kurumlarındaki tüm birim adları Farsça idi. Halk, babalar, tekkeler, dervişler önderliğinde Saray'a, feodallar'a ve dinsel baskıya (İslam'a) karşı öfkelerini dile getirmeye çalışıyor; kültürel, tarihsel varlığını devam ettirmeye çabalıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'na gelindiği zaman, "Türk'ün Osmanlı topluluğu içinde yalnızca budun bilimsel (toplum-bilimsel değil!) bir öge olduğunu, dahası öbür budunlara göre Türk'e aşağılık bir konum verildiğini görmekteyiz. (Ozankaya, s. 147).

Türkler resmi dil olan Osmanlıca'yı anlayamıyorlardı. Medrese eğitimleri ve Osmanlı'nın Türk ulusunun gönenç ve eğitimiyle hiç ilgilenmeyişi, bu alanda hiçbir çabası olmayışı, Türklerin bilgisizlik ve yoksulluk içinde kalmalarına neden olmuştur. Celal Nuri'nin saptamasıyla,

"Türk ulusu ve Türkeli, böyle bir tarihsel karışım içinde belki bin yıllık güneş tutulmasına uğramıştır."

Tarihsel/toplumsal olarak teokratik, çok uluslu varlığını sürdürmesi olanaksız olan Osmanlı İmparatorluğu, dağılmaya başlamıştı. İmparatorluğu sürdürmek için "İslamlaşmak, Batılılaşmak, Türkleşmek" gibi savlar tartışılıyor, "bin yıllık güneş tutulmasına uğrayan" Türk aydınları, tarihsel bilinçten yoksun kalmanın çaresizliği ile "Pan-Türkizm" gibi evrensel, tarihsel dünya gerçekleriyle uyumsuz amaçlar peşinde düşünce üreterek, bu yeni dünyayı kavrayamamanın ve çıkışı bulamamanın bunalımını yaşıyorlardı.

Yusuf Akçura, Celal Nuri gibi aydınlarca başlatılıp geliştirilen, Mustafa Kemal ve yandaşları ile pekiştirilmeye çalışılan ulusal/tarihsel bilinç ve genç Cumhuriyet ile birlikte kurulan TTK aracılığıyla, Tarih bilincinin, bilgisinin önemi kavranmış, bin yıllık güneş tutulmasından kurtulmak istenmiş, dahası bir "Tarih Tezi" ortaya atılmıştır. Ancak, tarih ve ulusal tarihe bilimsel bir anlayış getirilememiş, aşırı ulusalcı (1. Türk Tarih Kongresi), daha sonra da aşırı batıcı tezler öne sürülmüştür (Örnek Nurullah Ataç).

1960'tan sonra dinci, gerici çağdışı düşünce temsilcileri, uluslararası sermaye güçleri ile işbirliklerini geliştirerek, bağımlı doğup bağımlı gelişen Türkiye kapitalizmini tümüyle, sömürgecilere terketmiş, ulusal ekonomiyi ve doğal bir sonuç olarak eğitim ve kültürel alanları sömürge güçlerin istemlerine göre yönlendirmeye girişmişlerdir; tarih bilinci/ulusal bilinç, bilgi olgularına karşı geleneksel tavırlarını almış, yabancılaştırma/çarpıtma ve dinsel, şoven demagojik yaklaşımlarla Cumhuriyet ile başlatılan süreci tıkamışlardır.

Türkiyeli insan, bu uzun sürecin sonucunda, evrensel düzeyde doğru, bilimsel, tarih" bilgisi ve bilincinden yoksun bırakılmıştır. Bu yoksunluk aynı zamanda Türkiye kamuoyunu ulusal tarih bilgi ve bilincinden de yoksun kılmıştır. Türkiye aydın, bir avuç değerli olanın dışında, Türkiye üniversiteleri, Türkiye kamu yöneticileri bu yoksunluk-tan paylarını almış, üstelik bu yoksunluğun sürekliliğine neden olmuşlardır.

Türkiye egemen sınıflar, ulusal/evrensel tarih bilgisi ve bilincinden tümüyle yoksundurlar. Türk burjuvazisinin ideolojik desteği olan "sağ" ideoloji, bu bilincin oluşmamasında; çarpık, gerici, şoven ve bilim dışı niteliğinin oluşmasının kaynağı olmuştur.

"Sol" ise, ulusal tarih bilgisi ve bilincini, evrensel düzlemde edinmemiş, sağ'a tepki olarak neredeyse yadsımıştır. Yadsımayan, bilimsel değerlendirmeleriyle açıklamaya, kamuoyunun bilincine ulaşmaya çalışan bir grup "sol aydın" ise,

devlet diktatörlüğü ile engellenmiştir.

Türkiye, dinsel kaynaklı, şoven ulusal/sınıfsal bilinçli devşirme burjuvazisinin etkisiyle, genel anlamda "bilgi ve bilinç" düşmanlığının, özel anlamda ulusal/tarihsel bilgi/bilinç düşmanlığının bedelini ödeye gelmiştir. Kamuoyuna bilgi/bilinç aktaracak tüm yollar; eğitim, basın-yayın tümüyle bilgi ve bilinç aktarımına kapatılmıştır. Bu tarihsel gerilik, Türkiyeli halkları, azınlıkları birbirine düşman etmiş, emperyalizmin rahatça oynadığı arena-ya çevirmiştir; en önemlisi, bilimin, tarihsel bilgi ve bilincin tek ve en önemli üretim kaynağı olan Üniversiteler ise bu koşullara uygun tavır sergilemiş, sömürge bir ülkenin üniversiteleri olma özelliğini özellikle 12 Eylül ve Yök sonrası perçinlemiştir.

Tüm bunlar, bu gerilik, bu tarihsel, ulusal, evrensel bilinçten yoksun güçlerin bu aymazlığı, bilim yuvalarında yarattıkları bu çöküş, ülke insanların uzak ve yakın tarihlerine ilişkin doğru bilgi edinmelerini önlemiştir.

Günümüz aydınları arasında, yakın tarih olan "ulusal kurtuluş", "cumhuriyet", "Türkiye ekonomisi", siyasal ve demokratik yenişleşmeler konusunda çok ciddi ayrılıkların, tartişmaların yaşanması, savların birbirlerinin tümüyle tersi olması, tarih bilinci ve bilgisinden yoksun oluşumuzun düzeyinin olumsuz bir göstergesidir.

Sonuç ve öneri.

Tarihi öğrenmeyenler onu tekrar yaşamak zorunda kalırlar.

Santayara

Bu tartişmaların varlığı, ötesi yaygınlaşması, tarih bilincimizin gelişmesine, tarih bilgimizin birikmesine, doğru bir bilgilenme ile tarihsel değerlendirme yapmamıza, geleceğimize yön vermeme-ye en önemli katkıyı sağlayacağından; önemsiyor ve tartişmaların sendikamız yayım olan "Eğitim ve YaşarT'da daha ciddi, tarih tartişmalarına olanak sağlayacağını umuyoruz. Dergimizin demokratik ve bilimsel özelliği bu olanağı yaratacaktır.

Tarih tartişmalarında, tarihsel sav ve tarihsel olguların sunumunda nelerin gerekli olduğu, nelerin nasıl yorumlanması gerektiğini, özellikle alanı tartişan aydın/akademisyen/yazarların katılması ile sağlıklı bir yol alacağı kuşkusuzdur. Tartişmaların kısırlığı, tarih bilgisi ve bilinci edinmemize olanak

sağlamıyor; ideolojik tartişmaların, tarih gibi bilimsel bir alanda, söz konusu alanın özün yanından doğan felsefe ve yöntemine uymayan biçimlerde tartişılması bunun en önemli kanıtıdır. Örneğin tarihsel bir dönemin ekonomik yorumu yapılmadan, ekonomiği etkileyen ulusal, uluslararası ilişkiler ve durum saptamaları ortaya konmadan, saptamalara ve olgulara ilişkin gerekli belge, tanık türünden kanıtlara dayanmadan yapılacak tartişmaların bir yararı olacağını-yukarıda incelediğimiz tarih bilgi ve bilinci yazısından çıkarsanacağı gibi- sanmıyorum. Çünkü tarih özellikle ve öncelikle bugünü anlamak, geleceği öngörmek ile ilgilidir; bu nedenle ve önemlisi tarihi yazmak ya da övmek, sevmek ya da nefret etmek değil, onu bugün ve gelecek için 'kavramak gereklidir.'

Bugünün anlaşılmaması, geleceğin öngörüle-memesi için; yapılanları Engels açıklıyor: "Egemen sınıfların 'ideolojik' faaliyeti, 'üst yapı' etkilemesinin tipik örnekerinden biridir. Üretim araçlarını ellerinde buldurdıkları için egemen sınıf durumuna gelmiş olanlar, kurulu düzenin ideolojisini kullanarak, -örneğin dine başvurarak ya da sınıf çatışması gerçeğini yadsıyarak ya da yozlaştırarak-tarihsel gelişimi gözden kaçırmaya ve artık aşık duruma gelmiş çözümler yerine sahte çözümler ileri sürmeye çalışırlar." (Tanilli 1981; 134).

KAYNAKÇA

1. Carr, E.H. (1987) **Tarih Nedir** İletişim Yayınları, İstanbul.
2. Çağlayan, Yaşar (1981) **Tarih Öğrenimine Başlangıç** Ayko Yayınları, İstanbul.
3. Goldlevski V(1988) Anadolu Selçuklu Devleti, onur Yayınları, Ankara.
4. Collingwood, R.G. (1990) **Tarih Tasarımı**, (Çev. Kurtuluş Dinçer) Ara yayıncılık, İstanbul.
5. Herodots (1983) **Herodot Tarihi** (Çev. Müntekim Ökmen) Remzi Kitapevi, İstanbul.
6. İnan, Abdulkadir (1987) **Makaleler ve İncelemeler**, TTK, Ankara.
7. Kafesoğlu, İbrahim (1986) **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
8. Marks, Kari; F. Engels (1976) **Seçme Yapıtlar** 1. Cilt; Sol yayınlar Ankara.
9. Nietzsche, Friedrich (1986) **Tarih Üzerine**, Say Yayınları, İstanbul.
10. Oymak, Rifat (1992) **Tarih Bilinci**, Damar Dergisi, sayı: 18, sayfa: 20.
11. Özankaya Özer, **SBF Dergisi**, C.XLIII, No. 1-2, s: 147
12. Şölçün, Sargut (1982) **Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi**, Dayanışma Yayınları, Ankara.
13. Şölçün, Sargut (1982) **Tarih Bilincinin Gerekliği**, Bilim ve Sanat Dergisi, sayı. 19. s.8-9.
14. Tanilli, Server (1981) **Uygurlık Tarihi**, Say Yayınevi, İstanbul.